

*Міхєєнко К. М.*Кандидат архітектури, старший викладач
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури**ЗАКОМАРНИЙ ХРАМ КИЇВСЬКОЇ РУСІ**

Муроване храмове будівництво Київської Русі було започатковано візантійськими майстрами. Вони брали участь у зведенні першого мурованого давньоруського храму Десятинної церкви (989–996) в Києві, яка відома лише на основі археологічних досліджень, тому говорити про характер завершення її фасадних стін можливості немає. А найдавнішим храмом Київської Русі, який зберіг первинне завершення фасадів, є Спасо-Преображенський собор у Чернігові (закладений до 1036 р.). Цей храм демонструє візантійську традицію, де великі півкола закомар відзначають рамена просторового хреста, а стіни кутових членувань мають горизонтальне завершення [12, 8]. Очевидно, так само було і в Софійському соборі у Києві (літописи дають дві дати закладення храму: 1017 р. і 1037 р.), однак фасади його центрального п'ятинавного ядра оточували другі поверхи внутрішніх галерей, які не зберегли ні первинних фасадних стін, ні перекриттів [6, 207; 7, 33]. Східні кутові компартименти (бічні вівтарі) як Спасо-Преображенського собору, так і Софії Київської за візантійською традицією понижені.

Починаючи з середини XI ст. у Київській Русі формується закомарний храм, в якому півкруглими закомарами завершуються не лише великі прясла, які відповідають циліндричним склепінням трансепта та центральної нави, а й прясла компартиментів, розташованих між раменами просторового хреста. За визначенням О. Комеча, храм, усі фасади якого завершуються півкруглими закомарами, є одним з перших здобутків давньоруської архітектурної традиції [6, 283].

Початковий етап формування закомарного храму представлений Софією Новгородською (1045–1050/1052), в якій малі прясла, відповідні західним кутовим компартиментам, завершуються закомарами, за винятком південного прясла західного фасаду, до якого примикає сходовая вежа. Ці компартименти перекриті циліндричними склепіннями з різною орієнтацією шелиг, тому, як відзначає О. Комеч, чіткої конструктивної системи закомарного завершення у цьому храмі ще не склалося [6, 248]. Показово, що в західній частині на північному та південному фасадах існують конструктивні щипці, а східні частини цих фасадів завершуються горизонтальними карнизами.

Наступний етап формування закомарного храму, про який збереглися відомості, пов'язаний з Києвом [5]. У 1073 р. у Печерському монастирі закладають Успенський собор (освячення 1087 р.). На відміну від Софії Новгородської, в Успенському соборі компартименти, розташовані між раменами просторового хреста, перекриті за єдиною системою; він також є першим відомим храмом, усі прясла фасадів якого завершувалися півкруглими закомарами. На графічній реконструкції М. Холостенка п'яти всіх малих закомар розміщені на однаковій висоті, а їхні замкові частини відповідають рівню п'ят великих закомар [11, 144]. Однак на думку О. Комеча, п'яти малих закомар західних компартиментів розташовувалися на одному рівні з п'ятами великих закомар, а пониженими були лише закомари східних кутових компартиментів згідно з візантійською традицією [6, 269]. Циліндричні склепіння над західними компартиментами, за матеріалами досліджень М. Холостенка, мали орієнтацію шелиг південь–північ [10, 153], відтак на південному і північному фасадах їм відповідали конструктивні закомари, а на західному фасаді декоративні. Щодо склепінь східних компартиментів, то орієнтуючись на висоту бокових апсид, які до них примикають [11, 144], вони мали шелиги у напрямі захід–схід, тож на південному та північному фасаді їм відповідали декоративні закомари.

Майже одночасно з Успенським собором Печерського монастиря зводився Михайлівський собор Видубицького монастиря (1070–1088). Дослідженнями 1970-х рр. Р. Бикової та І. Мовчана встановлено, що цей храм будувався у два етапи. Спочатку було зведено шестистопне ядро, до якого пізніше добудовано нартекс зі сходовою вежею на хори [3, 179; 9, 100–102]. Перекриття центральної нави та трансепта первинної частини не збе-

реглися, але цілком очевидно, що вони перекривалися традиційними циліндричними склепіннями, шелиги яких були орієнтовані по осях рамен. А у південно-західному компартименті первинної частини на третину збереглося перекриття купольним склепінням. Симетричне йому склепіння у північно-західному компартименті не збереглося, але є всі підстави вважати, що воно було аналогічним. Ймовірно, такими ж купольними склепіннями було перекрито й східні компартименти, які втрачено разом зі стінами. На думку О. Комеча, всі малі прясла Михайлівського храму Видубицького монастиря завершувалися закомарами, але вони були декоративними, оскільки за ними розміщувалися купольні склепіння [6, 265-266]. Іншу реконструкцію пропонує Н. Логвин, на думку якої малі прясла завершувалися горизонтальним карнизом [8, 270] і лише заведений пізніше нартекс мав закомарне завершення всіх прясел. Про це свідчать збережені залишки нижніх частин вікон або ніш у південному пряслі західної стіни та на південній торцевій стіні нартекса.

У 1108–1113 рр. було зведено Михайлівський Золотоверхий собор, який став взірцем для подальшого розвитку закомарного типу храмів (собор у 1934 р. обміряно І. Моргилевським [4, 277, 279], 1937 р. знесено). В цьому соборі вперше п'яти усіх закомар і великих, які відповідають просторовому хресту, і малих над боковими компартиментами, розташовуються на одному рівні, що надалі стане однією з визначальних рис закомарних храмів [2, 100]. Тим не менше, в інтер'єрі Михайлівського собору склепіння над кутовими східними компартиментами, як і в Успенському соборі Печерського монастиря, ще понижені згідно з візантійською традицією, але на фасаді це пониження, на відміну від Успенського собору, не виявлено, оскільки зовні східні склепіння надбудовані декоративними закомарами, п'яти яких розташовано на однаковому рівні з п'ятами усіх останніх закомар [6, 280]. Майже одночасно з Михайлівським Золотоверхим собором зводилася невеличка чотиристовпна Троїцька надбрамна церква Печерського монастиря (орієнтовно 1106 р.), де п'яти усіх закомар також на одному рівні.

Наступний етап розвитку закомарного храму пов'язаний з Черніговом, де Борисоглібський собор (перша літописна згадка 1123 р.) і Успенський собор Єлецького монастиря (датується в межах кінця XI – першої половини XII ст., літописна дата відсутня) за об'ємно-просторовим вирішенням дуже близькі до київського Михайлівського Золотоверхого собору, але вже не мають пониження вівтарних компартиментів, навіть, в інтер'єрі. На відміну від київських храмів XI – початку XII ст., зведених у техніці “opus mixtum” з утопленим рядом, у чернігівських соборах, Борисоглібському та Успенському Єлецького монастиря, застосовано рівношарове мурування “opus isodos”. Окрім того, бічні частини хорів обох цих храмів спираються на хрестові склепіння, які у жодному з храмів Києва XI – перших десятиліть XII ст. ще невідомі [6, 207].

Хрестові склепіння, як і рівношарове мурування, є ознакою романської архітектури. Не торкаючись шляхів, якими потрапило рівношарове мурування до Чернігова, відзначимо важливі для нашої теми елементи опорядження фасадних стін храмів, зведених у такій техніці. Це характерні для романської архітектури пласкі лопатки, до яких примикають півколони, аркатурні пояси та перспективні портали. В Борисоглібському соборі перераховані елементи збереглися фрагментами, а Успенський собор усю фасадну декорацію зберіг практично недоторканою. Отже, в Чернігові сформувався варіант закомарного храму, який поєднав об'ємно-просторове вирішення київських закомарних храмів з романськими конструктивними і декоративними елементами. Цей чернігівський варіант закомарного храму можна назвати “канонічним”, оскільки згодом він почав тиражуватися на значній території Київської Русі. До храмів такого типу належать збережені різною мірою Кирилівська церква у Києві (після 1140 р., перша літописна згадка 1171 р.), Георгіївська церква у Каневі (закладена 1144 р.), Успенський собор у Володимирі-Волинському (завершений 1160 р.), церква Петра і Павла (середина XII ст.) і церква Іоанна Богослова (після 1160 р., перша літописна згадка 1180 р.) у Смоленську. За планами, виявленими археологічними дослідженнями, можна зробити висновок, що “канонічними” закомарними храмами були церква Федорівського монастиря (1128–1133) та церква Успіння Богородиці Пирогощої (1131–1136) у Києві, Успенський і Борисоглібський собори (обидва середина – друга половина XII ст.) в Старій Рязані, Борисоглібський собор (закладений 1145 р.) і церква Василя (80-і рр. XII ст.) Смядинського монастиря та церква у Пере-

копному провулку (середина XII ст.) у Смоленську, “Стара кафедра” (друга половина XII ст.) у Володимирі-Волинському.

Після формування “канонічного” закомарного храму в Чернігові, його розвиток був пов’язаний з пошуком конструкції перекриття бокових компартиментів найбільш відповідної закомарному завершенню фасадів. При стандартній об’ємно-просторовій структурі та зовнішній схожості фасадів “канонічних” закомарних храмів, залишки їх верхніх склепінь, де вони існують, демонструють варіації. Конструкцією, найбільш відповідною закомарному завершенню малих прясел, виявилися хрестові склепіннями, які давали можливість зробити всі малі закомари конструктивними і розташовувати у них вікна (в декоративних закомарах могли розташовуватися лише глухі ніші). Оскільки жодна з існуючих пам’яток не зберегла у верхніх перекриттях хрестових склепінь, такий варіант нині може бути лише реконструйованим. Підставу для реконструкції дають матеріали досліджень М. Холостенка Кирилівської церкви в Києві, де зафіксовані окремі деталі [1, 18–19], що дозволяють припускати існування хрестових склепінь у верхніх перекриттях цього храму.

Підсумовуючи, можна визначити характерні ознаки “канонічного” закомарного храму, якими є: завершення всіх прясел закомарами; розташування п’ят усіх склепінь на одному рівні, відповідно, на одному рівні й п’яти усіх закомар; рівношарове мурування; використання у перекриттях під хорами хрестових склепінь, а згодом, очевидно, і у верхніх перекриттях; оформлення фасадів романськими декоративними елементами (півколони на лопатках, аркатурні пояси, перспективні портали).

Перераховані вище пам’ятки, що належать цьому типу (більшою чи меншою мірою збережені, або відомі лише за археологічними розкопками), свідчать про його масове розповсюдження, очевидно, з другої чверті XII ст. у південно-західних та західних регіонах Київської Русі. Тим не менш абсолютно пануючим закомарний храм не став. У Чернігові збереглася невелика Іллінська церква, побудована рівношаровим муруванням, в якій лише рамена просторового хреста завершуються закомарами, а бокові компартименти нартекса на південному і північному фасадах мали горизонтальні карнизи (залишки такого карнизу збереглися на північному фасаді). Час будівництва цієї церкви невідомий (пропоновані датування варіюються в межах 70-х рр. XI ст. – середини XII ст.), але показовим є те, що в ній рівношарове мурування XII ст. сполучається з архаїчною для цього періоду візантійською традицією завершення малих прясел горизонтальними карнизами.

Примітки

1. Архів Національного заповідника “Софія Київська”. НАДР № 1681. *Холостенко Н.В.* Отчет об исследованиях памятника архитектуры XII века – Кирилловской церкви в г. Киеве (1950–1954 гг.), 67 л.
2. *Асеев Ю. С.* Архитектура древнего Киева. – К. : Будівельник, 1982. – 160 с.
3. *Бикова Р.* Видубицький монастир // З історії української реставрації: Додаток до щорічника “Архитектурна спадщина України”. – К. : Українознавство. – С. 177–172.
4. *Каргер М. К.* Древний Киев. Очерки по истории материальной культуры древнерусского города. – Т. II. Памятники киевского зодчества X–XIII вв. – М. ; Л. : Издательство академии наук СССР, 1961. – 661 с.
5. *Комеч А. И.* Возникновение позакомарного завершения фасадов в храмах Киева второй половины XI – начала XII века // Реставрация и исследования памятников культуры. – М. : Стройиздат, 1975. – С. 9–21.
6. *Комеч А. И.* Древнерусское зодчество конца X – начала XII в. Византийское наследие и становление самостоятельной традиции. – М. : Наука, 1987. – 320 с.
7. *Логвин Г. Н.* Новые исследования древнерусской архитектуры // Строительство и архитектура. – 1978. – № 8. – С. 31–34.
8. *Логвин Н. Г.* Михайловская церковь на Выдубичах в Киеве // СА. – 1986. – № 4. – С. 266–272.
9. *Мовчан І. І.* Археологічні дослідження на Видубичах // Стародавній Київ. – К. : Наукова думка, 1975. – С. 8–106.
10. *Холостенко М. В.* Успенський собор Печерського монастиря // Стародавній Київ. – К. : Наукова думка, 1975. – С. 107–170.
11. *Холостенко М. В.* Нові дослідження Іоанно-Предтеченської церкви та реконструкція Успенського собору Києво-Печерської лаври // Археологічні дослідження стародавнього Києва. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 131–165.
12. *Холостенко Н.В.* Исследования Спасского собора в Чернигове // Реставрация и исследования памятников культуры. – М. : Стройиздат, 1990. – С. 6–18.

Список скорочень

АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України – Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України

APP. – ABGK – Archiwum Państwowe w Przemyślu – Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego

АЮЗР – Архив Юго-Зарадной России

ВР ЛНБ України – Відділ рукопису Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника

ГАРФ – Государственный архив Российской Федерации

ДМУОМ – Державний музей українського образотворчого мистецтва

ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения

ЖМП – Журнал Московской Патриархии

Записки ЧСВВ – Записки Чину Св. Василя Великого

ІА НАН України – Інститут археології Національної академії наук України

ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського

КПЛ-А-НДФ – Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Група збереження “Архів”. Науково-допоміжний фонд

КПЛ-АРХ – Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Група збереження “Археологія”

КПЛ-Ж – Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Група збереження “Живопис”

КПЛ-М – Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Група збереження “Метал”

КПЛ-П – Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Група збереження “Портрети”

КПЛ-ПЛ – Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Група збереження “Плани”

КПЛ-СК – Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Група збереження “Скульптура”

КПЛ-Т – Фонди Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Група збереження “Тканини”

КС – Киевская старина (1882–1906)

КСИА – Краткие сообщения Института археологии (АН УССР)

МАУП – Міжрегіональна академія управління персоналом

МИА – Материалы и исследования по археологии СССР (Москва)

НА – Науковий архів

НАДУ – Національна академія державного управління при Президентові України

НЗ “Софія Київська” – Національний заповідник “Софія Київська”

НІЕЗ “Переяслав” – Національний історико-етнографічний заповідник “Переяслав”

НКПІКЗ – Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник

НМІУ – Національний музей історії України

ННДРЦУ – Національний науково-дослідний реставраційний центр України

НТШ – Наукове товариство ім. Т. Шевченка

НХМУ – Національний художній музей України

ОГА СБУ – Отраслевой государственный архив Службы безопасности Украины

ПСРЛ – Полное собрание русских летописей (Санкт-Петербург)

ПССІАЕ – Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології

PRO – Public Records Office (London)

РА – Российская археология

РГАДА – Российский государственный архив древних актов

РГИА – Российский государственный исторический архив

СА – Советская археология

ТКДА – Труды Киевской духовной академии

УІЖ – Український історичний журнал

УТОПІК – Українське товариство пам’яток історії і культури

ЦДІА УРСР – Центральний державний історичний архів УРСР

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів

ЦМДКМ ім. А. Рубльова – Центральний музей давньоруської культури і мистецтва імені А. Рубльова (Москва)

ЧИОНЛ – Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца (Киев)



НАЦІОНАЛЬНИЙ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК



ЦЕНТР АРХЕОЛОГІЇ КИЄВА ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

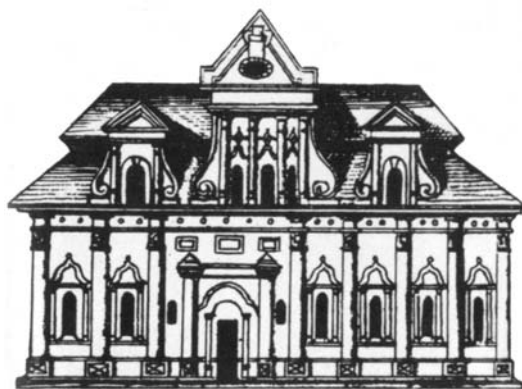
ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОПІК

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА
ім. О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО ЧЕРНІГІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ЛАБОРАТОРІЯ ГУМАНІТАРНИХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТУДІЙ
УНІВЕРСИТЕТУ ім. АДАМА МІЦКЕВИЧА В ПОЗНАНІ

КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ І СЕМІНАРІЯ

ТОВАРИСТВО ДОСЛІДНИКІВ ХРИСТИЯНСЬКИХ СТАРОЖИТНОСТЕЙ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

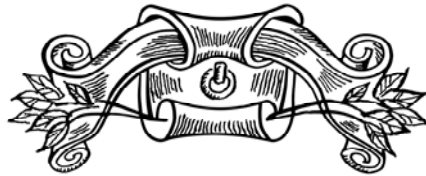


Церква - наука - суспільство: питання взаємодії

На пошану київського митрополита Євгенія (Болховітінова)

*Матеріали Чотирнадцятої Міжнародної наукової конференції
(25 травня – 3 червня 2016 р.)*

КИЇВ – 2016



ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

- Михайлина Любомир Павлович**, доктор історичних наук, генеральний директор Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника – **голова**
- Антоній (Паканич)**, Митрополит Бориспільський і Броварський, керуючий справами Української Православної Церкви, ректор Київської духовної академії і семінарії, професор – **співголова**
- Коваленко Олександр Борисович**, кандидат історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка – **співголова**
- Музичук Ольга Володимирівна**, директор Центрального державного історичного архіву України, м. Київ – **співголова**
- Сагайдак Михайло Андрійович**, кандидат історичних наук, директор Центру археології Києва Інституту археології НАН України – **співголова**
- Титова Олена Миколаївна**, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України, директор Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури – **співголова**
- Пивоваров Сергій Володимирович**, доктор історичних наук, професор, заступник генерального директора з наукової роботи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника – **співголова**
- Івакін Всеволод Глібович**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України
- Ластовський Валерій Васильович**, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв
- Димчик Рафал**, доктор, ад'юнкт, Університет ім. Адама Міцкевича в Познані (Польща)
- Черненко Олена Євгеніївна**, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка
- Крайній Костянтин Костянтинович**, кандидат історичних наук, начальник науково-дослідного відділу історії та археології Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника – **відповідальний секретар**

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника
Протокол № 5 від 18.05.2016 р.

ЗМІСТ

Археологічні дослідження пам'яток церковної давнини

<i>Балакін С. А.</i>	Нові дані щодо історичної топографії Києво-Печерської лаври	7
<i>Бібіков Д. В.</i>	Нові дослідження округи давньоруського Вишгорода	10
<i>Івакін В. Г.</i>		
<i>Оленич А. М.</i>		
<i>Журухіна О. Ю.</i>	Скляні лампи давньоруського часу	14
<i>Зажигалов О. В.</i>	Скляні вироби XVIII ст. з розкопок біля корп. № 57 Києво-Печерської лаври	15
<i>Кукса Н. В.</i>	Археологічні студії у Свято-Іллінській церкві в Суботіві 2005–2006 рр.: пошуки поховання Богдана Хмельницького	18
<i>Лук'янченко В. І.</i>	Городні – оборонні стіни Києва IX–XIII ст. Метальні снаряди	20
<i>Пивоваров С. В.</i>	Нові знахідки предметів християнської культової символіки з давньоруських пам'яток Буковини	25
<i>Ільків М. В.</i>		
<i>Калініченко В. А.</i>		
<i>Сергєєва М. С.</i>	Дерев'яна чаша з давньокиївського Подолу	28
<i>Івакін В. Г.</i>		
<i>Тараненко С. П.</i>	Створення Археологічної карти Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника	30
<i>Мисько Ю. В.</i>		
<i>Зажигалов О. В.</i>		
<i>Балакін С. А.</i>		
<i>Фінадоріна Д. В.</i>	Кахля XVI–XVII ст. з тератологічним декором з археологічної колекції Національного Києво-Печерського заповідника	33
<i>Чирка Л. Г.</i>	Предмети культового призначення у фондовій колекції НІЕЗ “Переяслав”: археологічні знахідки на території давньоруського Переяслава	35

Дослідження та збереження християнських пам'яток: теорія і практика

<i>Бардік М. А.</i>	Розписи Успенського собору Києво-Печерської лаври першої половини XIX ст. Зниклі портрети українських гетьманів	38
<i>Бартош А. Є.</i>	“Образ Пресвятої Богородиці Августовської” з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (до 100-річчя створення)	40
<i>Варивода А. Г.</i>	Іконографічні особливості композиції “Христос Вседержитель з пристоячими” в атрибуції творів гаптарських майстерень Києва XVII ст.	43
<i>Зайцева В. О.</i>	Уточнення атрибуції двобічної ікони з колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника	46
<i>Кондратьєва О. В.</i>	Gesamtkunstwerk в архітектурі храмів В. М. Покровського	49
<i>Кондратюк А. Ю.</i>	Монументальний ансамбль церкви Спаса на Берестові в контексті українського мистецтва Могилянської доби	51
<i>Литвиненко Я. В.</i>	Атрибуція ікони “Жертвоприношення Ноя” з колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника	54
<i>Лопухіна О. В.</i>	Атрибуція портрета архієпископа Гавриїла (Петрова) з колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.	57
<i>Марченко Г. А.</i>	Історичний і науково-реставраційний аспекти	
<i>Марченко Г. А.</i>	Дослідження іконостаса церкви Різдва Христового Дальніх печер Києво-Печерської лаври (за результатами проведеної реставрації)	60
<i>Онопрієнко Н. О.</i>		
<i>Пузиркова А. А.</i>	Загальний стан та проблеми збереження та реставрації об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення, що відносяться до Римсько-Католицької Церкви в Україні за умов можливої реституції церковної спадщини	65
<i>Путова Г. В.</i>	Реновація київського костіолу Святого Олександра як ілюстрація неефективності системи охорони пам'яток в Україні	69
<i>Рижова О. О.</i>	Дослідження, реставрація й атрибуція ікони “Воздвиження Чесного Хреста” з колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника	71
<i>Расопіна В. О.</i>		
<i>Сергій О. С.</i>	Дерев'яна різьблена ікона (колекція Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника)	74
<i>Ткаченко В. М.</i>	Писанка в українському фольклорі за друкованими та архівними джерелами	77

Толочко Л. І.	Вирішення барельєфа для пам'ятника князю Володимирі в Києві	79
Уліганець С. І.	Релігійна спадщина як елемент туризму в сільській місцевості (на прикладі транскордонної співпраці між Україною, Угорщиною та Румунією)	81
Мельник Л. В.		
Панченко В. В.		
Черевко І. А.	Стан і перспективи збереження пам'ятки цивільного будівництва ХІХ ст. – корпусу № 31 Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (за результатами спостережень 2015–2016 рр.)	88
Грищенко В. В.		
Шульц І. В.	Новий документ з історії надходження пам'яток Холмського церковно-археологічного музею до збірки Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника	91

Церковна археологія Лівобережної України

Бакуменко Я. С.	Чудо в історії Свято-Миколаївського Пустинно-Рихлівського монастиря	95
Бондар О. М.	Костел Св. Олександра в Чернігові. Перебудови ХХ ст.	97
Гарига-Грихно М. М.	Поширення християнського поховального обряду за матеріалами Шестовицького некрополя	100
Гейда О. С.	Церкви Остра у ХVІ–ХІХ ст.	102
Казимір В. А.	Релігія й церква у житті та діяльності Василя Дубровського	107
Кондратьєв І. В.	Метричні книги церков Любеча: інформаційний потенціал джерела	109
Міхєєнко К. М.	Закомарний храм Київської Русі	112
Подлевський С. В.	Поминальний надпис з апсиди Успенського собору	115
Рига Д. В.	До питання про скасування Новгород-Сіверської єпархії у 1797 р.	117
Руденко В. Я.	Печери Чернігова у науковій спадщині істориків-краєзнавців ХVІІІ – початку ХІХ ст.	118
Новик Т. Г.		
Тарасенко О. Ф.	Чернігівський єпископ Антоній (Соколов) – самотник і затвірник?	121
Терещенко О. В.	Дослідження ділянки цвинтаря собору Живонавальної Трійці (ХVІІ – початок ХІХ ст.)	124
Ситий Ю. М.		
Черненко О. Є.	Дослідження Петропавлівської церкви з Трапезною на території Єлецького Свято-Успенського монастиря в Чернігові	130
Чугаєва І. К.	Церкви і монастирі Чернігівського та Переяславського князівства у Київському літописі ХІІ ст.: компаративний аналіз	134

Християнська церква в Європі від Раннього Середньовіччя до Нового часу: інтердисциплінарні дослідження

Бабич О. І.	Початок виробництва рукописних книг у Києво-Печерському монастирі	137
Борисов Д. В.	Трапеза київського митрополита Рафаїла Заборовського (1731–1747) у світлі архівних та археологічних джерел	139
Нетудихаткін І. А.		
Волощенко С. А.	Службник 1747 р. із Лаврівського Онуфріївського монастиря	141
Дутczyk Rafał	Obraz zewnętrznych przejawów postrzegania relacji międzykonfesyjnych na Świętej Górze Athos	144
Друздєв О. В.	Львівське Успенське братство на початку ХVІІІ ст.: від прийняття унії до собору в Замості. Церковний аспект	147
Жиленко І. В.	Оповідь про знайдення мощей і чудеса св. Юліани, князівни Ольшанської	150
Крайня О. О.	Військово-адміністративний чинник в історії Києво-Печерської лаври ХVІІІ–ХІХ ст.	154
Нікітенко М. М.	Тема Боговтілення у вівтарній частині церкви Спаса на Берестові в контексті одного з головних аспектів свята Преображення	157
Омельчук В. В.	Судовий конфлікт Києво-Печерської лаври з генеральним військовим хорунжим Миколою Ханенком	160
Пацай Т. А.	Петро Скарга в двох маловідомих публікаціях Адама Фішера	162
Перепелиця А. І.	Сторінки історії Свято-Миколаївського храму в Чигирині (ХVІІ–ХХІ ст.).	164
Путова Г. В.	Фонди римо-католицьких деканатів Луцько-Житомирської дієцезії у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ. Огляд фондів	167

<i>Sieradzki Andrzej</i>	Język staro-cerkiewno-słowiański jako źródło polskiej terminologii religijnej	170
<i>Dziwoki Julia</i>	Ukraina i Ukraińcy w zbiorach Biblioteki Głównej Akademii Jana Długosza w Częstochowie	173
<i>Urbanowicz Beata</i>		
<i>Філіпова Г. В.</i>	Дві Марії-Магдалини Мокієвські – ігумені Вознесенського дівочого монастиря в Києві	178
<i>Циквас О. І.</i>	Проблема матеріального забезпечення попаді-вдови (за матеріалами книг протоколів духовного суду Перемишльської єпархії кінця XVII – першої половини XVIII ст.)	181
<i>Шевченко Т. М.</i>	Україніка в Римському архіві Товариства Ісуса	184

Християнська церква XIX–XX ст.: джерела, історія та історіографія

<i>Ананьєва Т. Б.</i>	Документи Временного комитета для изыскания киевских древностей о первых раскопках Федоровского монастыря	187
<i>Бондарчук П. М.</i>	Особливості проявів релігійності в УРСР: молитовна практика в житті віруючих (середина 1940-х – середина 1980-х рр.)	190
<i>Буняк О. П.</i>	Матеріали про релігійну, просвітницьку та наукову діяльність Патріарха Димитрія в збірці Національного музею історії України	192
<i>Веденеев Д. В.</i>	Подполье секты “Свидетелей Иеговы” в УССР и органы госбезопасности (1940–1960-е гг.)	195
<i>Данилець Ю. В.</i>	Документи ГАРФ про діяльність єпископа Мукачівсько-Ужгородського Нестора (Сидорука)	198
<i>Кабанець Є. П.</i>	“Наказ фюрера” (до питання про таємний наказ про знищення Успенського собору)	200
<i>Киридон А. М.</i>	Інтегрований джерельно-інформаційний ресурс з історії Української Автокефальної Православної Церкви	203
<i>Красільнікова О. В.</i>	Діяльність Всеукраїнської православної церковної ради з розвитку українського церковного співу в 1919–1921 рр.	207
<i>Кязимова Г. Х.</i>	Еженедельный листок “Христианский вестник”, издаваемый православной миссией Румынии в “Транснистрии” в 1943 г. (краткий обзор)	210
<i>Ластовський В. В.</i>	Тарас Шевченко і пам’ятки церковної старовини: спроба сучасної інтерпретації “Каплички” (1845)	212
<i>Куштан Д. П.</i>		
<i>Литвин Н. М.</i>	Цивілізаційна парадигма Хрещення Русі в соціокультурному просторі XIX ст.	214
<i>Львова О. Л.</i>	Роль церкви у збереженні інституту сім’ї в контексті сучасних викликів гендерної політики	217
<i>Мельник В. М.</i>	В’ячеслав Заїкин як дослідник юридичного статусу Святого престолу та церковного права	219
<i>Осипенко О. В.</i>	Православне віровчення в школах губернаторства “Трансністрія” (1941–1944 рр.)	222
<i>Сенченко Н. М.</i>	Сторінки біографії митрополита Йосипа Семашка (до 200-річчя закінчення Немирівської гімназії)	224
<i>Тимошик М. С.</i>	Священик-автокефаліст із тавром “ворога народу”: трагічна доля настоятеля українського храму в Данині на Чернігівщині	227
<i>Тригуб О. П.</i>	Священик Антон Гриневич: шлях до УАПЦ	232



Наукове видання

Відповідальні за випуск
Крайній К. К., Черняхівська О. М.

Редагування, коректура
Бойчука В. В., Ляшко Г. С., Крайнього К. К., Черняхівської О. М.

Дизайн, верстка
Крайнього К. К.

Наша адреса:
Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник
м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 21

Папір офсетний. Формат 60x84/8
Ум.-друк. арк. 32,75. Набір комп'ютерний
Наклад 150 прим.

Ц448 **Церква – наука – суспільство:** питання взаємодії. Матеріали Чотирнадцятої Міжнародної наукової конференції (25 травня – 3 червня 2016 р.) / НКПКС. – К., 2016. – 236 с.

ББК 86.372я43



НАЦІОНАЛЬНИЙ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК



ЦЕНТР АРХЕОЛОГІЇ КИЄВА ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОПІК

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

ім. О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО ЧЕРНІГІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО

ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ЛАБОРАТОРІЯ ГУМАНІТАРНИХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТУДІЙ

УНІВЕРСИТЕТУ ім. АДАМА МІЦКЕВИЧА В ПОЗНАНІ

КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ І СЕМІНАРІЯ

ТОВАРИСТВО ДОСЛІДНИКІВ ХРИСТИЯНСЬКИХ СТАРОЖИТНОСТЕЙ

ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ



Церква - наука - суспільство: питання взаємодії

*Матеріали Чотирнадцятої Міжнародної наукової
конференції*

(25 травня – 3 червня 2016 р.)

КИЇВ – 2016



НАЦІОНАЛЬНИЙ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК



ЦЕНТР АРХЕОЛОГІЇ КИЄВА ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОПІК

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

ім. О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО ЧЕРНІГІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО

ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ЛАБОРАТОРІЯ ГУМАНІТАРНИХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТУДІЙ

УНІВЕРСИТЕТУ ім. АДАМА МІЦКЕВИЧА В ПОЗНАНІ

КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ І СЕМІНАРІЯ

ТОВАРИСТВО ДОСЛІДНИКІВ ХРИСТИЯНСЬКИХ СТАРОЖИТНОСТЕЙ

ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ



Церква - наука - суспільство: питання взаємодії

*Матеріали Чотирнадцятої Міжнародної наукової
конференції*

(25 травня – 3 червня 2016 р.)

КИЇВ – 2016